

5.

Illyés szegedi kapcsolatainak története – e rekonstrukció után is – föltáratlan még, s e kapcsolatok egy része – aktualitásuk miatt – nyilván jó ideig föltáratlan is marad.* Nincs fölmérve, hányszor s mikor fordult meg Szegeden, kikkel levelezett, kik voltak azok, akikre valamilyen okból figyelt. Irodalmi kapcsolatait is inkább csak sejthetjük egyelőre, semmint ismerjük. Pedig – mint a fönti adatok is jelzik – járt a városban, s régtől fogva figyelt az ott történetekre, az ott élőkre.

Aligha véletlen, hogy a kezdeteket a Szegedi Fiatalokkal való kapcsolata jelenti.

LENGYEL ANDRÁS

KIEGÉSZÍTŐ MEGJEGYZÉSEK LENGYEL ANDRÁS „ILLYÉS GYULA ÉS A SZEGEDI FIATALOK” CÍMŰ CIKKÉHEZ

Lengyel András nem először ad közre értékes anyagot és értő magyarázatot tartalmazó írást a Szegedi Fiatalokról. Most közölt tanulmánya mellett, a korábbiak közül különösen egyre szeretnék utalni. Címe: „A Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumának tevékenysége” (*Népszabadság*, 1986. szeptember 20.). Mozgalmunkkal foglalkozó kutatók írásai közül először itt olvashatunk ilyen fogalmazást: „A Művészeti Kollégiumot ugyanis – mai szemmel, immár történelmi távlatból is – szintézisnek kell látnunk, vagy ugyanezt más szóval mondva ’népfrontos’, sajátos belső szövetségi politikát

* Kéziratom elkészülte után Péter László a feladatot részben elvégezte: *Illyés és Szeged*. Tiszatáj, 1987. 11. sz. 48–57.

követő csoportnak.” Hat évvel előbb hasonlóan nyilatkozik rólunk Kállai Gyula egy könyvbevezetésében: „A népi íróknak 1937-ben a kommunisták kezdeményezésére és részvételével megalakult Márciusi Front mozgalma már népfront jellegű volt. De azt hiszem, egy kicsit ugyanilyen ’beütés’ jellemezte Erdei Ferenc, Ortutay Gyula, Hont Ferenc, Baróti Dezső, Buday György, Tolnai Gábor és Radnóti Miklós ’Szegedi Fialatok’ mozgalmát, függetlenül attól, hogy résztvevői közül ki mennyire volt ekkor ennek tudatában.” (*Életem törvénye*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1980. 284.)

Az idézett szavakat hadd erősítsem meg egy dokumentummal. Annál inkább szükséges ez, mivel a citált szavak nem foglalnak állást tekintetben, hogy a „népfontos” tevékenység ösztönös vagy tudatos munka volt-é? Mondandómmal tevékenységünk jellegének tudatos volta jut kifejezésre, akkor is, ha – Kállai Gyula pontos megállapítása szerint – nem is voltunk ennek „mindnyájan tudatában”. A dokumentum a következő:

A Színpad című, Hont Ferenc szerkesztésével és szervezésével (Staud Géza társszerkesztésében) a Szegedi Fialatok kiadásában megjelent folyóirat első száma 1935-ben jelent meg. Még pedig az esztendő végén. Az évvégi megjelenést bizonyítja, hogy az én példányom Buday György kézírásos dedikációjával maradt fenn, s a dedikáció dátuma 1935. december. A két esztendőn át, 1937-ig bezárólag működött folyóirat munkatársi gárdája, külföldi és hazai szakemberek, írók, költők és publicisták összetétele maga is népfontos szellemről tanúskodik. A megjelent számok címlapjának mindegyikén Budaynak egy fametszete látható. A 2-ik számtól kezdve minden esetben *Az ember tragédiája* 1933-ban Szegeden, szabadtéren megrendezett előadásának alapdíszlete. Rajta, fenn ötágú csillagokkal. A tudatos népfrontpolitikát kifejező Buday György fametszet az 1. számon látható. Háromalakos kompozíció ez, a népfrontot jelképezve, *egy munkás, egy paraszt és egy értelmiségi összefonódása*.

Az 1935 végén megjelent folyóiratszám fametszetének elképzelése, a benne kifejeződő gondolat eszmei megfogalmazása – ismervén Buday György munkáinak ekkori elkészülési idejét – 1935 szeptemberére, októberére tehető. A kiemelkedően szép fametszet elképzelése, kidolgozása mögött – aligha szorul magyarázatra, a KOMINTERN 1935 elején megalkotott népfronthatározata húzódik meg. Ha ez a körülmény nem is szorul bővebb magyarázatra, az viszont igen; miként jutott el hozzánk mindössze néhány hónappal a létrejötte után a határozat híre és nemcsak eljutott, hanem olyan mély benyomást tett, hogy mozgalmunk vezetőjét Buday Györgyöt e korszakának egyik legszebb fametszete megalkotására készítette?! A kettős kérdés magyarázata a következő:

A KOMINTERN népfronthatározatának hírét és értelmezését Hont Ferenc hozta Prágából. Úgy tudom, ez időben itt tartózkodott az illegális magyar párt külföldi bizottsága. A gyors magunkévátételt pedig a hatások, a befolyások törvényszerűsége magyarázza. Az az alaptörvényszerűség, hogy hatás, befolyás igazában és főként gyorsan ott érvényesülhet, ahol a kicsírázásra, a kibontakozásra lehetőség – más szóval – bázis van jelen. Már pedig a Szegedi Fiatalok korábbi tevékenységét is olyan vonások jellemezték, amelyek sokféleségükkel, nyitottságukkal rokonjellegűek a népfront szelleme elemeivel. Nem tartottam feleslegesnek az iméntieknek az előadását, hiszen nem lehet közömbös, ha egy fontos tevékenységről dokumentummal is bizonyítható, hogy tudatos szándék és ismeret húzódott meg mögötte!

Az eddigiek után, amit Illyés Gyula és a Szegedi Fiatalok kapcsolatáról Lengyel András közléseihez hozzáfűzni óhajtok, korábbi időszakra vonatkoznak. Kiindulásul citálok Illyés Gyulától. Idézendő szavai először a *Délmagyarország* című szegedi lapban jelentek meg (1974. június 16.), majd részletei, Szeged felszabadulásának harmincadik évfordulója alkalmából kiadott, miniatúrformájú kötetecskében. Íme: „Annak idején Ortutay, Radnóti, Tolnai révén is jártam ott

(ti. Szegeden), akkor ismertem meg.” (*Vallomások Szegedről*, 1974. október 11., 39.)

Amit elmondandó vagyok, a Szegedi Fiataloknak egy mindeddig nem ismertetett tervével kapcsolatos. 1931-ben történt. Akkori szemléletünk jellemzésére hadd írjam ide. Ez időben már kijártunk, dolgoztunk a Hétvezér utcai Munkásotthonban. A datálásban segít szociáldemokrata párttagsági könyvem kiállításának időpontja: „1931. XI. hó 1. nap.” Ebben az időben gondoltuk el, hogy a következő esztendőben rendezendő előadássorozatunkon nemcsak mi magunk tartunk előadásokat, hanem meghívjuk Bálint Györgyöt, Illyés Gyulát és József Attilát is. A nálunk idősebb, de ugyancsak fiatal Bálinttal, Illyéssel és Józseffel az előadásaik megbeszélését személyesen láttuk szükségesnek. Még pedig úgy, hogy Bálint Györggyel és József Attilával Radnóti Miklós, Illyés Gyulával pedig én keresek alkalmat a találkozásra. Illyéssel való együttlétem — ez volt az első övele — minden valószínűség szerint 1931 végén, vagy 1932 első hónapjában jött létre. A jelzett dátumot az teszi valószínűvé — későbbi szavaim során ki fog derülni —, hogy ugyanabban az időben Radnóti is Budapesten volt. Ez az azonos időben való Pestenlét pedig egyetemi szünidőben fordulhatott elő.

Nyilván előzetes levélváltás nyomán mentem el Illyéshez. Egy délelőtti órában kerestem fel, banktisztviselői munkahelyén, a mai Münnich Ferenc (akkor Nádor) és Zrínyi utca sarkán levő épületben. Egy nagy szoba volt, ahol beszélgettünk. Középen — ha jól emlékszem — kerek asztal állt. A helyiség könyvtári olvasóterem volt talán? Az asztalon ugyanis folyóirat és napilappéldányok heverték. Köztük nagyrészt idegen nyelvű pénzügyi és gazdasági közlemények. Illyésnek a hivatali munkaköre is — mint ismeretes — az volt, hogy francia szaklapokat kivonatolt az intézet vezetői részére. A fiatal, még a harmincadik éve alatti Illyés Gyula azt a személyes benyomást tette, amit versei és híre alapján róla tudtunk, feltételeztünk. Első két verskötetete, a *Nehéz föld* és a *Sarjürendek* volt mindössze mögötte. Ezekben a kötetek-

ben a következetes forradalmár nyilatkozott meg. Emberi, politikai magatartásának is ez volt a híre. A Szegedi Fiatalok ekkori, már lázadó, politikai változást óhajtó tevékenységünket ismertető szavaimat egyetértő, szenvedélytől, indulattól átfűtött mondatokkal viszonzta. Sok évvel ezelőtt, egyik tanulmányomban utaltam már erre; hadd ismételjem meg. Ez időben, a forradalmiság tekintetében semmi különbséget nem éreztünk közte és a *Dönts a tőkét* című kötetét már közreadta József Attila között. Ez az azonos, legalábbis rokonszemléletük alakította ki bennünk, illetőleg táplálta azt a szándékunkat, hogy tervbe vett sorozatunkban mindkettejüket szerepeltessük a marxistának tartott Bálint Györggyel együtt.

Kezdő irodalmárként eddig is becsültem, tiszteltem a fiatal Illyés Gyulát. Találkozásunk alkalmával ez a megbecsülés fokozódott. Személyes érintkezéskor a fiatal Illyés ugyanolyan sarmőr, huncutkás nézésével is hasonlóan magával ragadó ember volt, mint későbbi évtizedeiben. Úgy tudott viselkedni, hogy az, aki vele szemben ült, joggal úgy vélte, a költő fontos embernek, magához közelállónak tekinti őt. Az első találkozás élménye tovább erősödött bennem néhány nappal ezután. Illyés ugyanis, a munkahelyén lezajlott együttlét befejezésekor meghívott e napot követő első vasárnap délutánra, a Lágymányoson, a Verpeléti (ma Karinthy Frigyes) úton levő lakására. A szépen berendezett kis lakásban velem együtt, néhány hasonló korú vendég volt. Kivételesen nélkül baloldali gondolkodásúak. Így Gunda Béla a későbbi kiváló néprajztudós; ekkor még egyetemi hallgató és folyóiratokban publikáló költő. Gunda gondolkozására meghatározó volt ekkor, hogy a Hársfa utcában levő református diákkollégiumban lakott, egy szobában Gál Istvánnal, az Apolló című majdani folyóirat szerkesztőjével. A kollégium szellemét, Gunda, valamint Gál István ekkori világát erősen meghatározták azok az ugyancsak itt lakó fiatal kommunisták, mint Olt Károly és mások. Szintén ott volt Illyéséknél a nálunk néhány esztendővel idősebb költő Habán Mihály.

Kötete még ekkor neki sem jelent meg. Szemléletét költeményeinek formája is kifejezésre juttatta. Habán Mihály az Erdélyi Helikonban és másutt megjelent írásai *szabad versek* voltak. Belőle mérnök lett, költeményeket nem is írt ezután. Verseket csak pályája végén, a 80-as években adott ki újra. Ott volt Radnóti Miklós is. Ő volt az egyetlen vendégül látott költő, akinek már napvilágot látott verskötete. Nem is egy, hanem már két kötet volt a háta mögött. A második kötet különleges *rangot is adott* szerzőjének, mivel „szeméremsértés és vallásgyalázás” vádjával elkobozták. Az akkor legérdekesebbnek tűnő vendég az ez időben felfedezett, első megjelenésekor rendkívüli tehetségesnek tűnő parasztfiú, Sértő Kálmán. Illyés még ekkor első feleségével élt együtt. Az aszszony apró süteményekkel és feketével kínált bennünket. Sértőnek – a házigazda egyenes kívánságára – fekete helyett, aludttej hozott bögrében.

Illyés most ugyanolyan kedves volt, mint első találkozásunkkor. Közvetlen kedvességgel viselkedett minden vendégével. Kitűnő társasági emberként minden jelenlevővel megtalálta az egyéni témát, de – és ez is jellemző volt, – az olyan mondanivalót is, ami mindnyájunkat foglalkoztatott. Úgy tűnt – az ő személyiségéből áradt ez –, hogy minden jelenlevő külön-külön és együttesen is szívügye, személyes ügye Illyésnek. Nem sokkal később, egyéniségének egy más fontos vonását fedeztem fel. Nem más ez, mint nevelni a fiatalokat, s ezáltal híveket is gyűjteni maga köré. Volt Illyés magatartásában valami abból is, amit *gondoskodásnak* szokás nevezni. Ott a Verpeléti úti lakásban nem éreztünk abban semmi különöset, természetesnek tartottuk, hogy a nagyon tehetséges, iskolázatlan parasztfiúnak, Sértő Kálmánnak a jövője foglalkoztatta. A mindnyájunkat érdeklő témákról is úgy társalgott velünk, hogy ugyanakkor Sértőt irányítsa az önművelésre, a tanulásra. Okkal féltette, hogy a kényeztetés – ami ekkor már körülvette – kárára lehet tehetsége további kibontakozásának. Ezt az aggodalmát huncutkás megjegyzésekkel is kifejezésre hozta. Ezek sorába tartozott, amikor

feleségéhez ilyenféle szavakkal szólt: — Muca kedves, a Sértőnek aludttejjet adjon; ő még nem is élvezné az íróta-plálékot, a kávé ízét. —

Illyés Gyulával volt első két találkozásom emlékének felidézése után, hadd térjek vissza ahhoz, ami a találkozások létrejöttére az indítást adta. A Szegedi Fiatlok előadás-sorozatában való szereplést vállalta. Hasonlóan, mint Radnótinak a velük történt megbeszélése alapján Bálint György és József Attila. Előadásaiknak témái is kialakultak. És mi, aztán Szegeden hozzákezdhattünk a zömében általunk megtartandó felolvasások, előadások megbeszéléséhez, sorrendbe állításukhoz és a tervezet egyes szakaszaiba Bálint, Illyés és József Attila szereplésének beillesztéséhez. Egy teljes esztendőre szóló előadásorozat tervezete készen volt, amikor egy váratlan esemény egy időre megakadályozta a terv megvalósításának meghirdetését és elindítását.

Az történt, hogy 1932 március elején a rendőrség a Munkásotthonban és azon kívül folyó minden tevékenységről tudomást szerez; a Házi Újság szerkesztéséről, a szavalókórus próbáiról, az illegális szemináriumainkról. Erről mi persze csak sokkal később értesültünk. Április 1-ig gyanútlanul, folyamatosan végeztük külön-külön és együttesen feladatainkat. A következő napon, szombat este szélednek szét a detektívek, házkutatások és letartóztatások veszik kezdetét. Április 3-ikán, vasárnap estig negyven személyt tartóztatnak le. Közülük huszonnégyen letartóztatásban maradnak, élen Sebes László az OIB megbízottja, s dr. Szepesi Imre fogorvos, a szegedi szocdem párt alelnöke, az illegális sejt vezetője. Bármennyire késő este kezdődtek a házkutatások és letartóztatások, még aznap, tehát szombatról vasárnapra virradó éjszaka, kopogtat valaki Ferenc József lakótelepi albérleti szobám ablakán. Széll István volt. Ő maga is dolgozott a Munkásotthonban, a szavalókórusnak a vezetésében helyettese volt Hont Ferencnek. A letartóztatások hírével jött, s figyelmeztetett, hogy eltüntetendő minden olyan dokumentum, ami házkutatás esetén kompromittáló lehet számomra,

számunkra. Széll maga is jól tudta, hogy két ilyen dokumentum van nálam, Engels *Anti-Dühringje* külföldi magyar nyelvű kiadásban és Lenintől az *Állam és forradalom* németül. Szepesi megbízásából az Egyetemi Könyvtárból kölcsönöztem ki a két kötetet, arra a célra, hogy a vezetésével folyó illegális szemináriumban tanulmányozhassuk őket. Széll István figyelmeztetése nyomán a két könyvet albérleti szobám kicsiny vaskályhájában elégettük. Megsemmisítésükkel – ha e dokumentumok el is tűntek – veszélyeztetett helyzetünk nem szűnt meg. A letartóztatás veszélye fenyegetett bennünket hónapokon át, az ősszel volt ítélethirdetésig. Végül is mi, a Szegedi Fiataloknak a Munkásotthonban tevékenykedő tagjai a lebukást megúsztuk, s így egyetemi tanulmányaink végzése elé sem gördült akadály. Mozgalmunkkal kapcsolatos irodalom ismeri és ismerteti a lebukás megúszásának körülményeit is. Buday György és Széll István családi viszonyainak köszönhetjük mindnyájan e szabadságot. Buday édesapja ugyanis tekintélyes tudós, régészprofesszor volt, Széll Istváné pedig a szegedi ügyvédi kamara elnöke, s e rangja folytán főrendiházi tag. A politikai-igazságügyi főemberek ilyen családok tagjainak letartóztatását botrányosnak tekintették; ettől elálltak, s velük együtt a Kollégium többi tagját is meg kellett, hogy kíméljék. Hogy erre sort keríthessenek, ahhoz arra volt szükség, hogy a vád alatt állók a bíróság előtt semmit sem valljanak rólunk, vagy arra hivatkozzanak, hogy a rendőrség előtt tett vallomásukat veréssel csikarták ki belőlük.

Amíg veszélyben voltunk, alig gondolhattunk arra, hogy a kidolgozott előadásorozatot meghirdessük, s elindítsuk. Az elindításra kb. egy esztendővel a megtervezés nyomán, 1932. november 13-án kerül sor. Még pedig az Egyetem Dugonics téri központi épületének egyik tantermében. Előadásaink irányulásából egy jottányit sem engedtünk, azonban a három budapesti előadót a tervtől eltérően – bizonyos óvatosságra gondolnunk kellett ekkor – az egész sorozatot magába foglaló programnyomtatványban nem szerepeltettük.

A személyes kapcsolat azonban a későbbiek során hármukkal tovább folytatódott. Egyrészt azért, hogy munkáinkat elküldtük egymásnak. Másrészt — már későbbi Budapesten létünkkor — találkozások formájában. József Attilával — jól emlékszem — legelőször Korong utcabeli padlásszobájukban, Radnótiékkal, Fejtő Ferencsel és Katona Jenővel. Máskor Bálint Györgyénél, Szent István parkbeli lakásukon. Néhányszor kávéházban. Legutoljára, halála előtt néhány hónappal a Váci utca és a Türr István utca sarkán, hosszan beszélgetve. Illyés Gyulával a Nyugat Dunakorzó kávéházbéli összejövetelein rendszeressé váltak a találkozások. Vele való korai levélváltásaim hozzám szóló része — mint minden felszabadulást megelőző időből való írásom — megsemmisült. Hármuk közül Bálint Györggyel alakult ki szinte állandó kapcsolat. Vele nemcsak a Nyugat-asztalánál, hanem lakásukon, s Radnótiék lakásán is gyakorta volt találkozás. És ez is megjegyezendő; Bálint a Szegedi Fiatalok publikációiról — köztük az enyimekről is — rendszeresen megírta a maga jellegzetes rövid, tömören fogalmazott recenzióit *Az Est lapok* valamelyikében, többnyire a *Pesti Napló* vasárnapi számában.

Cikkem elején idéztem Illyés szavait, miszerint hármunk (Ortutay, Radnóti és jómagam) révén járt Szegeden. Egy Szegedenlétére emlékszem, 1933-ban vagy 34 elején lehetett. Emlékezetes dolgot nem tudnék erről feljegyezni. Hogy Bálint György járt-é a tiszaparti városban? Erre nézve nem tudnék tájékoztatást adni. Péter Lászlótól tudjuk viszont a két következő adatot: — 1933. november 12-ikére Bálint tervezte, hogy az úgy nevezett „filléres” vonattal lemegy Szegedre és Mórát meglátogatja. A látogatás megvalósulásáról, illetőleg meg nem valóságáról nincs dokumentum. A másik Péter László publikálta adat a Szegedi Fiatalokat is érinti. *A Délmagyarország* című szegedi napilap 1933. április 7-ikén közli, hogy 9-én, Bálint György „a kiváló író” a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumának sorozatában, a Kereskedelmi és Iparkamara közgyűlési termében „Tiszta irodalom?”

címen előadást tart. Az előadás azonban nem valósult meg. Ugyancsak a Délmagyarország közli április 9-én: „az egyetemi húsvéti szünet miatt az ünnepek utánra halasztották”. „Utóbb – írja Péter László – viszont már ismeretlen ok miatt végleg kimaradt az előadássorozat programjából.” Én magam, sem az előadás tervére, sem az elmaradás okára nem tudok magyarázatot adni.

Különben is messze túlléptem írásommal azt a tervemet, hogy Lengyel András értékes cikkéhez, a közvetlen hozzá kapcsolódó kiegészítéseket tegyem meg.

TOLNAI GÁBOR

FLÓRA, JÓZSEF ATTILA ÉS ILLYÉS GYULA KÖZÖTT¹

Ha nem leszel most azé, ki szeret
Majd leszel akkor másé.

József Attila

Illyés Gyula özvegyének könyve József Attilával való kapcsolatáról egyike a legérdekesebb és legtanulságosabb dokumentumoknak, amelyeket Vágó Márta, Németh Andor és Ignó Pál emlékezéseinek kívül József Attiláról írtak.² A könyv különleges érdekessége már az első lapoknál leköti az embert, amikor Flóra azzal indokolja írását, hogy a rágalmak ellen akar védekezni, amelyek körülötte és főleg Illyés Gyula körül keringtek, akit névtelen levelekben Attila gyilkosának neveztek. Hogyan juthatott eszébe bárkinek Illyést Attila haláláért felelősségre vonni? Mert kettejük nagy szerelmét – Attila halála után – ő vette feleségül. Mert Attila, mint a könyvből kiderül, féltékeny volt rá? Mégha a félté-

¹ Az „Irodalomtörténet”-nek és a párizsi „Irodalmi Újság”-nak egyidejű közlésre.

² Illyés Gyuláné: *József Attila utolsó napjairól*. Bp. Szépirodalmi Könyvkiadó, 1987.